

ШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У 2000-Х РР. У КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано процес запровадження профільного навчання в шкільну освіту України в період з 2000-х років ХХ століття й по сьогоднішній день. Наведено перелік нормативних документів, що регламентують реформи освіти й загальної середньої освіти в Україні, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» (2000 р.); «Національна доктрина розвитку освіти» (2001 р.); «Концепція профільного навчання у старшій школі» (2003 р.); Закон «Про загальну середню освіту» (2017 р.); «Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року» (2013 р.); «План пріоритетних дій Уряду до 2020 року» (2017 р.). Визначено особливості протікання процесу профілізації змісту навчання у старшій загальноосвітній школі. Окреслено пріоритетні завдання щодо запровадження профільного навчання в шкільну освіту України, які наведені в даних документах. Охарактеризовано профілі навчання в старшій школі, як от: науковий; прикладний; художньо-естетичний; спортивний. Описано тенденції втілення профільного навчання в освітній процес шкільної освіти України. Проаналізовано проект типового навчального плану для учнів 10-11 класів, що пропонує суттєво іншу систему створення навчального плану для школи. Представлено інформацію щодо інтеграції вузьких спеціалізованих шкільних навчальних предметів у один. Серед яких розрізняють: «Людина і суспільство», «Людина і світ», «Людина і природа». Проаналізовано перспективні ідеї щодо запровадження та розвитку профільного навчання в освіту старшокласників. Окреслено структуру профільної середньої школи. Наведено перелік закладів середньої освіти, що здійснюють підготовку учнів за професійним спрямуванням.

Ключові слова: диференціація, загальна освіта, Закон України, зміст освіти, профільне навчання, старша школа, учні.

Розвиток України як суверенної, демократичної держави неможливо уявити без повноцінного розвитку освіти – потенційної основи науково-технічного і соціального прогресу, економічного зростання, добробуту й безпеки суспільства. Тим більше, що нова, постіндустріальна (інформаційна) епоха, в яку вступає сучасний світ, – це епоха інформації, знання, інтелекту, отже, і роль освіти сьогодні кардинально зростає. Саме тому, важливим є вивчення історичного досвіду розвитку та запровадження профільного навчання в шкільну освіту України у 2000-х роках.

Проблема запровадження профільного навчання в шкільній освіті України була предметом досліджень багатьох науковців, зокрема: С. Гончаренко, Г. Селевко, П. Сікорський (термінологічне поле профільного навчання); О. Бугайов, П. Сікорський, Н. Ничкало, І. Унт, О. Ярошенко (вивчення рівнів, форм і видів профільного навчання); В. Володько, О. Горіна, П. Сікорський, М. Солдатенко та ін. (закономірності, принципи, умови ефективності індивідуалізації та диференціації навчання); Г. Авчіннікова, О. Барановська, Г. Васьківська, С. Дятленко, С. Закірова (диференціація змісту навчання школярів та профільна підготовка); державна освітня політика щодо організації профільного навчання й змісту шкільної освіти в радянській Україні (Л. Березівська); соціально-професійний вибір учнів (М. Піддячий) та ін.

Мета статті полягає у вивченні історичного досвіду розвитку та запровадження профільного навчання в шкільну освіту України у 2000-х роках.

Першим кроком у реформуванні системи середньої загальної освіти у 2000-х роках стала прийнята 16 липня 2000 р. Постанова Кабінету Міністрів «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» [9]. У преамбулі зазначалося, що перехід до дванадцятирічного терміну здобуття загальної середньої освіти зумовлено приведенням вітчизняних освітніх стандартів у відповідність до норм світового співтовариства: це було однією з рекомендацій Ради Європи щодо освітніх реформ в Україні. Збільшення терміну навчання мало резонанс у суспільстві. На їхню думку, 12-річне навчання призведе до розтягнутості шкільної програми та затримуватиме соціалізацію учня і його вихід на ринок праці. У 2000–2001 навчальному році в дію вводиться нова система оцінювання знань учнів за 12-бальною шкалою та семестровий контроль. Зміна критеріїв оцінювання дала змогу подолати таке явище як дугорічництво.

У 2001 р. відбувся II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, на якому було ухвалено, а згодом і затверджено Президентом України Національну доктрину розвитку освіти – стратегічний план, створений як джерело для групи законодавчих актів, як дороговказ фундаментальних змін. У ній головною метою визначено модернізацію галузі відповідно до потреб XXI ст. Перед освітою постала низка проблем, які потребують не лише мобілізації ресурсів, а й істотної корекції державної політики щодо розвитку галузі [11].

У 2003 році в системі шкільної освіти відбулось важливе перетворення, затверджено «Концепцію профільного навчання у старшій школі», яка формується під знаком гуманітаризації, пріоритету і свободи особистості. Її було розроблено Інститутом педагогіки НАПН України та затверджено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 року №10/12-2 [8].

У 2003–2004 роках диференціація змісту освіти у старшій школі була введена лише в тих закладах освіти, де є готовність до цього: належна технічно-матеріальна база, володіння педагогами певними технологіями навчання, програмно-методичне забезпечення, мотивація учнів. Почали застосовуватися різноманітні форми організації диференціації змісту освіти у старшій школі: внутрішніх – профільних класів у загальноосвітніх закладах освіти; профільних груп у багато профільних загальноосвітніх закладах освіти; профільного навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами; динамічних профільних груп (у тому числі різновікових); зовнішніх – міжшкільних профільних груп; профільних шкіл інтернатного типу; опорних шкіл; навчально-виховних комплексів; міжшкільних навчально-виробничих комбінатів; загальноосвітніх закладів освіти на базі закладів вищої освіти, а також впровадження різнорівневих вимог до знань та умінь старшокласників у відповідності до їхніх освітніх потреб зумовлені орієнтацією на майбутню професію [2; 8, с. 73–74].

З 2003 року для учнів старших класів поступово вводиться тестування замість вступних іспитів до закладів вищої освіти, а у 2005 р. утворено Український центр оцінювання якості освіти й започатковано зовнішнє незалежне оцінювання (тест ЗНО) [3] з української мови, математики та історії України, які були обов'язковими для вступу в заклад вищої освіти, а інші дисципліни, що необхідні для вступу до закладу вищої освіти абітурієнти мали можливість обрати за власним бажанням. Вже починаючи з 2008 року проходження ЗНО стало обов'язковою умовою для вступу до закладу вищої освіти.

У 2009 р. було затверджено нову редакцію «Концепції профільного навчання» згідно якої профільна старша школа створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Відтак, профільна школа реалізовуватиме принцип особистісно-орієнтованого навчання.

Профільне навчання розпочинається здебільшого на старшому ступені середньої загальноосвітньої школи та у 8-9 класах спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів, колегіумів [1]. Розрізнять такі профілі навчання в старшій школі, як от: науковий (філологічний, фізико-математичний, біолого-технічний, біолого-хімічний, історико-суспільствознавчий та інші); прикладний (агрохімічний, сільськогосподарський, хіміко-технічний, економічний, фізико-технічний та інші), художньо-естетичний (музичний, образотворчий, вокальний, акторський, хореографічний та інші); спортивний (за видами спорту).

У 2010 р. Верховною Радою України внесено зміни до Закону «Про загальну середню освіту» [5], якими встановлено 11-річний термін навчання для здобуття загальної середньої освіти, дозволено дистанційне навчання, створення спеціальних класів для навчання дітей з особливими потребами. Для збереження мережі сільських шкіл від закриття, до Закону «Про загальну середню освіту» внесено норму, яка набере чинності на початку 2011 р., щодо існування класів наповненістю не менше, ніж три учні (порівняно з попередньою нормою – щонайменше п'ять чоловік у класі).

У 2014 році керівництво МОН заявило про намір здійснити перехід до 12-річної загальної середньої освіти з такою структурою: 5 років – початкова школа, 4 роки – основна середня школа, 3 роки – старша (профільна) школа.

Вагомим кроком на шляху реформування освітньої галузі стала прийнята у 2016 році «Концепція Нової Української школи», згідно до якої [7] структура нової профільної середньої школи складається з двох циклів, а саме: 10 клас (1 цикл навчання), 11-12 класи (2 цикл), що загалом займає 3 роки навчання.

До закладів загальної середньої освіти, що здійснюють навчання за професійним спрямуванням відносять ліцеї академічного та професійного спрямування. Ліцеї академічного спрямування охоплюють учнів певним профільним циклом дисциплін за стандартами їх поглибленого вивчення. Натомість ліцеї професійного спрямування охоплюють певним профільним циклом професійних курсів за стандартами, передбаченими для їх професійної сертифікації. Крім того, ці ліцеї надають додаткову можливість для тих, хто планує вступати до закладу вищої освіти, за наявності не менше ніж 14 таких осіб, пройти цільове додаткове навчання за програмами поглибленого вивчення спорідненого даному ліцею предметного профілю.

Акцентується увага не лише на профільному змісті навчання, але й на структурному відокремленні III-го ступеню загальної середньої освіти від школи як такої у формат окремих закладів виключно для старшокласників (10–12 класи). Означена Концепція зорієнтована на організацію діяльності старшої школи (10–12 класи) виключно як окремої ланки національної системи загальної середньої освіти.

У старшій школі застосовують такі типи профілізації змісту навчання: 1) навчальні предмети поділяються на окремі галузі знань (гуманітарні, фізико-технічні, природничі); 2) до обов'язкових предметів додаються предмети, які учні вивчають за власним вибором. Також здібні учні мають можливість паралельно з курсом середньої школи вивчати певні предмети, які викладаються у відповідних закладах вищої освіти.

Протягом 2017/2018 н. р. Міністерство освіти і науки України активно долучалось до нормативно-правового забезпечення діяльності сфери професійної освіти в Україні. Відтак, 05 вересня 2017 року прийнято нову редакцію Закону України «Про освіту» в якому визначено мету профільного навчання, яка передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [6].

Унаслідок прийняття Закону України «Про освіту» (2017 р.), у 2018 р. Колегією Міністерства освіти і науки схвалено проект концептуальних засад реформування профільного навчання «Сучасна професійна освіта» [3;6]. Головна мета проекту - створення ефективної системи професійної освіти та навчання як основи економічного добробуту держави, складової сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості упродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України.

Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року, затверджена Указом Президента України № 344/2013 та План пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. [10;12]. На виконання завдань, визначених в даних документах: - розпочато модернізацію мережі закладів професійної освіти, яка передбачає оптимізацію малокомплектних закладів з контингентом учнів менше 300 осіб шляхом приєднання їх до більш потужних; - упроваджуються державні стандарти з конкретних робітничих професій на модульно-компетентній основі.

У 2017 році Міністерство освіти і науки запропонувало до громадського обговорення проект Типового навчального плану для 10-11 класів [2]. Проект документа передбачав зміну підходів до формування переліку предметів в 10-11 класах. Інваріантний складник цього типового плану передбачав навантаження на учня у розмірі 30 годин на тиждень в 10-му та 33 години в 11-му класах. Таким чином, при граничному навантаженні дитини в школі у 33 години на тиждень можливість ввести факультативне вивчення додаткових предметів фактично відсутнє.

У проекті типового навчального плану для учнів 10-11 класів запропоновано суттєво іншу систему створення навчального плану для школи, а саме: корочення кількості обов'язкових предметів (інваріантної складової) – з 22 до 9, що надає можливість школі визначити свій профіль і поглиблено викладати обрані предмети; старша школа має стати профільною, а отже школи самостійно обиратимуть профіль, а діти – обирати необхідний їм профіль навчання; можливість

для шкіл створювати власні «спецкурси» для поглиблення профільного навчання. Тобто йдеться про викладання вузьких спеціалізованих дисциплін, які є близькими до профілю, що обирає школа; з'являються інтегровані предмети «Література», «Історія», «Людина і суспільство», «Математика». У старшій школі дитина має обов'язково отримати цілісну картину світу. Саме тому, навіть якщо школа обирає для поглибленого вивчення гуманітарні предмети, загальні знання з Біології, Географії, Астрономії, Екології, Фізики та Хімії вона отримує в рамках інтегрованого предмету «Людина і природа», який в такій школі читатиметься 3 години на тиждень. Інтегровані знання з Правознавства, Економіки, предмету «Людина і світ» школярі старших класів отримуватимуть в рамках предмету «Людина і суспільство».

Відтак, до 2023 року має бути прийнятий новий стандарт профільної школи, до 2025-ого сформована мережа закладів III ступеня, а до 2027-ого – повноцінний запуск профільної школи.

Із наведених фактів можна зробити висновок, що згідно до прийнятих за усі ці роки Міністерством освіти України нормативно-правових документів, слід очікувати, що класи в школах будуть комплектуватися не стільки за віковими параметрами, скільки за способами діяльності: дослідження, проектування, творчість, схильності, здатності, бажання отримати ту чи іншу професію, або поглиблено вивчати той чи інший шкільний предмет. Проте маємо іншу законодавчу ситуацію й змальований вище сценарій може розглядатися лише як гіпотетичний.

Використана література:

1. Загородня А. А. Диференціація змісту навчання в старшій школі України (1991-2010 рр.) / А. А. Загородня // Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій : зб. мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 11-12 жовтня 2018 р. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. – С. 141–148.
2. Загородня А. А. Відображення процесів диференціації в змісті освіти старшокласників (2000-і роки) / А. А. Загородня // Вісник ЗНУ: Педагогічні науки. – 2018. №1. – С. 5–11.
3. Загородня А. А. Диференціація змісту навчання у старшій школі: історико-аналітичний аспект / А. А. Загородня // Молодь і ринок. – 2018. – Вип. № 3(158). – С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884>.
4. Загородня А. А. Профілізація загальної середньої освіти в контексті ідей НУШ / А. А. Загородня // Науково-пед. журн. «Молодь і ринок». – 2019. – Вип. № 10(177). – С.126-130 .
5. Закон України «Про загальну середню освіту» № 2442-VI від 06.07.2010, ВВР, 2010, № 46, ст.545
6. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380).
7. Концепція Нової української школи (колегія МОН від 27.10.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Концепція профільного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>.
9. Постанова КМУ «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 року
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р.
11. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти від 17.04.2002» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
12. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013.

References

1. Zahorodnia A. A. (2018). Dyferentsiatsiia zmistu navchannia u starshii shkoli yak efektyvna umova realizatsii osobystisno-oriientovanoi paradyhmy osvity [Differentiation of the content of education in senior school as an effective condition of realization personalized-oriented paradigm of education]. Teacher education: Theory and Practice: Coll. of scientific papers. Series: Pedagogy. Vol. 25 (2-2018), 59–65 [in Ukrainian].
2. Zahorodnia A. A. (2018). Vidobrazhennia protsesiv dyferentsiatsii v zmistu osvity starshoklasnykiv (2000-i roky) [Reflection of differentiation processes in the content of education of high school students (2000s)]. Visnyk ZNU: Pedagogichni nauky. Vol. 1, 5–11 [in Ukrainian].
3. Zahorodnia A. A. (2018). Dyferentsiatsiia zmistu navchannia u starshii shkoli: istoryko-analitychnyi aspekt [Differentiation of the content of education in high school: historical and analytical aspect]. Molod i rynek. Vol. № 3(158), 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884>. [in Ukrainian].

4. Zahorodnia A. A. (2019). Profilizatsiia zahalnoi serednoi osvity v konteksti idei NUSh [Profiling of general secondary education in the context of NUSh ideas]. Naukovo-ped. zhurn. «Molod i rynok». Vol. № 10(177), 126-130 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro zahalnu seredniu osvitu» № 2442-VI vid 06.07.2010, VVR, 2010, № 46, st.545 [Law of Ukraine «On General Secondary Education» № 2442-VI of 06.07.2010, OJSC, 2010, № 46, p.545]. (2010, July 7) [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380) [The Law of Ukraine «On Education» (Verkhovna Rada of Ukraine (BBR), 2017, № 38-39, p.380).]. (2017) [in Ukrainian].
7. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (kolehiiia MON vid 27.10.2016) [Concept of the New Ukrainian School (MES Board of 27.10.2016)]. (2016, October 27). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Kontseptsiiia profilnoho navchannia [The concept of profile training]. (n.d.). uazakon.com Retrieved from <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>. [in Ukrainian].
9. Postanova KMU «Pro perekhid zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv na novyi zmist, strukturu i 12-richnyi termin navchannia» № 1717 vid 16.11.2000 roku [CMU Resolution «On the Transition of Comprehensive Educational Institutions to the New Content, Structure and 12-Year Term of Education» No. 1717 of November 16, 2000]. (2000, November 16) [in Ukrainian].
10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik» vid 3 kvitnia 2017 r. № 275-r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the mid-term plan of priority actions of the Government until 2020 and the plan of priority actions of the Government for 2017» of April 3, 2017 No. 275-p.] (2017, April 3) [in Ukrainian].
11. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity vid 17.04.2002» [Presidential Decree «On the National Doctrine of Educational Development of April 17, 2002»] (2002, April 17). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
12. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku» vid 25 chervnia 2013 roku № 344/2013. [Presidential Decree «On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021» of June 25, 2013 No. 344/2013] (2013, June 25) [in Ukrainian].

Zagorodnaya A. A. School education in Ukraine in 2000'S. in the context of introduction of profile education

The article analyzes the process of introduction of profile education in school education of Ukraine in the period from the 2000s of the XX century to the present. The list of normative documents regulating the reform of education and general secondary education in Ukraine, in particular: The Cabinet of Ministers Resolution «On the Transition of General Educational Institutions to a New Content, Structure and 12-Year Study Period» (2000); The National Doctrine of Educational Development (2001); «Concept of profile education in high school» (2003); Law on General Secondary Education (2017); National Strategy for the Development of Education for the Period until 2021 (2013); Government's Priority Action Plan for 2020 (2017). The peculiarities of the course of profiling of the content of education in the senior secondary school are determined. Priority tasks for introduction of profile education in school education of Ukraine, which are given in these documents, are outlined. The profiles of teaching in high school are characterized as: scientific; applied; artistic and aesthetic; sports. The tendencies of implementation of profile training in the educational process of school education of Ukraine are described. The project of a typical curriculum for students in grades 10-11 has been analyzed, which offers a significantly different system of creating a curriculum for the school. Information on the integration of narrow specialized school subjects into one is presented. Among them are: «Man and society», «Man and world», «Man and nature». Perspective ideas on introduction and development of profile education into the education of high school students are analyzed. The structure of the profile high school is outlined. The list of secondary education institutions providing training for vocational students is given.

Key words: differentiation, general education, Law of Ukraine, content of education, profile education, high school, pupils.

Відомості про автора:

Загородня Алла Анатоліївна – доктор педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти НАПН України.

z_alla@i.ua

Zagorodnaya Alla Anatoliivna - Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher at the Department of History and Philosophy of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

z_alla@i.ua